

Тамара Филиповић, архивисткиња

Архив Југославије
Београд, Република Србија
tamara.f@arhivyu.rs

УДК141.72”1939/1941”(054)

Прегледни рад

Примљено: 23. септембар 2024.

Одобрено: 5. новембар 2024.

„Женске стране” у листу *Време* (септембар 1939 – март 1941)

АПСТРАКТУМ: У раду је анализирана феминистичка улога и женско питање кроз призму дневног листа *Време*, које је у континуитету излазило од 1921. године до прекида у марту 1941. године због почетка рата у Краљевини Југославији. Период у коме су најзаступљеније биле женске стране и највише анализирано њихово питање био је од 1939. до 1941. године. Лист *Време* је један од дневних листова који су толико заступали женско питање да је, самим тим, жена добила другачије учешће како у јавном тако и у друштвеном животу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Феминизам, женско питање, дневна штампа, међуратни период, мода, еманципација.*

Женско питање је одвајкада представљало једну врло сложену композицију разних питања, често са нерешеним одговором стављеним под велики знак узвика. Налазећи се на историјској маргини, самим тим је падало у сенку осталих друштвено-социјалних питања. Та ситуација је почела да се мења крајем XIX и почетком XX века с појавом модернизацијских токова и процеса. Захватало је откривање женског питања на пољу моде, музике, образовања, еманципације, уметности, посла, права гласа и слично. Социјална револуција XX века имала је у целој Европи за последицу промену положаја жена. Ширење општег образовања и на жене, повећање удела женске радне снаге, ослобађање жена од јарма кућних послова, технолошке иновације у домаћинству, смањење броја порођаја – све је то отворило простор за другачије учешће жена у јавном и друштвеном животу.¹

1 Пеђа Ј. Марковић, *Београд и Европа 1918–1941. Европски утицај на процес модер-*

Потрага за историјским сазнањима упоредива је са склапањем (или стварањем) мозаика. Сваки делић мозаика о прошлој стварности историчар мора пажљиво и са свешћу уклопити на одговарајуће место. У том процесу „сазнавања”, периодика може послужити као значајан историјски извор, „на чијим се ступцима и страницама чува успомена на прошлост, огледа некадашње време, прилике, људи, исписују догађаји и збивања, бележе појаве, открива морал, региструју мисли, уочавају тежње, жеље и пројекти, идентификују идеологије и послушује духовна клима једног времена”.²

По свршетку Првог светског рата женско питање почело је да добија неку сасвим другу конотацију у односу на године, па и век пре рата. Слободно можемо рећи да је сам XX век био једна врло важна прекретница у регламентацији феминизма и његовом довођењу на линије времена. Предратни период је био увод у то сасвим ново поглавље женског питања, да би након Првог светског рата оно добило на тежини. „Данас се женско питање неодољиво намеће и тражи своје решење... Оно се данас своди на једно; жена је у току светског рата показала да је исто толико способна да дела у привредном и јавном животу као и човек. Она је на својим плећима понела 2/3 терета ратног...”³

Домети женске еманципације у међуратном периоду садрже неколико црта модернизације, али ипак мишљења смо да су жене, поред тога што нису успеле да добију политичка права, мало постигле и у погледу друштвене еманципације – у сфери школовања резултати су били незнатни.⁴

Почетак организованог рада жена у разним деловима Краљевине СХС био је условљен политичким и национално-културним разлозима из времена пре постанка југословенске државе. Током XIX века у Србији су била основана два женска национална друштва: Женско друштво 1875. године и Друштво „Кнегиња Љубица” 1899. године. „Тежњама народа” Србије и Црне Горе да после вишевековне турске владавине што брже изграде своју националну културу и ојачају државу, придружиле су се као сараднице и чланице ових друштава. Женско друштво је себи као циљ поставило просвећивање женске омладине, док је Друштво „Кнегиња Љубица” имало задатак да материјално

низације Београда, Београд 1992, стр. 51; Више о томе видети: „Domaćica” – organ Beogradskog ženskog društva i njegovih podružnica (1921–1941) / Svetlana Stefanović. U: *Istorija 20. veka* (Beograd). God. 16, br. 1 (1998), str. 83–92; Женска друштва и женски идентитети у Србији током 20. века / Ивана Пантелић, Љубинка Шкодрић, Светлана Стефановић. У: *Жене на тлу Србије*. – Београд : Хераеду, 2021. стр. 244–291.

2 Светлана Стефановић, *Женско питање у Београдској штампи и периодичи од 1918–1941, магистарски рад*, Београд 2000, стр. 6.

3 Пеђа Ј. Марковић, *Нав. дело*, стр. 51.

4 Светлана Стефановић, *Нав. дело*, стр. 31; више о томе видети: Кристина Јоргић, *Питање еманципације жена у Југославији (1918–1948)* : докторска дисертација, Нови Сад 2021.

и морално помаже српске цркве – као најважнији фактор одржавања „српства” – изван граница српске краљевине. Потом је 1903. године у Београду било основано Коло српских сестара, које је у националном погледу помагало Србима под турском владавином.⁵

Од друге половине 1939. године било је већ јасно да се спрема нова ратна катастрофа. Као и у претходним сличним ситуацијама, Београдско женско друштво је почело да своје акције усмерава пре свега ка угроженима, али и првим припремама за случај објаве рата. Међутим, ни све припреме које су вршене нису их припремале за слом земље и војске у априлу 1941. године. Иако је после комесарске управе Милана Аћимовића била формирана влада генерала Милана Недића, стварни господари су били Немци, који су одлучивали о свему, па и о томе да ли ће и која друштва моћи да раде. Чланице друштва трудиле су се да бар донекле помогну страдалницима, избеглицама и сирочићима. Коначни крај рада Београдског женског друштва и његових подружина, као и свих њихових институција, десио се 1946. године када су сва женска друштва угашена, имовина заплена и забрањен им даљи рад. Тако је завршена историја једне идеје да жене раде за жене, да им понуде нове путеве, нова решења и нове видике.⁶

Удружење пријатеља уметности „Цвијета Зузорић” основано је пак са задатком да помаже уметнике и уметност, на иницијативу Бранислава Нушића. Друштво Српкиња „Књегиња Зорка” деловало је од 1924. године. Друштво „Заштита девојака” је имало задатак да брине о сиромашним, напуштеним девојкама, имало је уређено девојачко прихватилиште и радионице у Славонској Пожеги за разне женске занате. Жене су биле заслужне за организовање Подмлатка Црвеног крста са социјално-интернационалним карактером, као и Савеза пчелица, чије су чланице биле ученице основних школа.

Непосредно по формирању Краљевине СХС, у априлу 1919. године, у Београду је било основано Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права. Друштво је окупило жене запослене у социјалним, здравственим и просветним установама – службенице, професорке, учитељице и домаћице, под паролом да су оне посвећене „једној веома важној друштвених професија” – вођењу куће и подизању подмлатка. Током година у градовима широм Југославије било је основано још неколико истоветних удружења. На конгресу феминистичких друштава у Љубљани 22. и 23. септембра 1923. године, женски покрети Београда и Сарајева, Удружење Југословенских жена из Загреба и Сплошно женско друштво из Љубљане формирали су Феминистичку алијансу.⁷

5 Исто, 34

6 Јасмина В. Милановић, *Женско друштво (1875–1942)*, Београд 2020, стр. 270–276.

7 Светлана Стефановић, *Нав. дело*, стр. 48.

Убрзо по оснивању Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права 18. априла 1920. године, био је покренут часопис *Женски покрет*. Штампане објава и брошура, јавне манифестације и анкете, упућивање предлога за увођење нових и измену старих закона законодавцу, одржавање веза са женама у земљи и феминистичким друштвима у иностранств – представљали су видове феминистичког деловања. По узору на Друштво у Београду, крајем 1920. и почетком 1921. године почели су и други градови да оснивају „Друштва за просвећивање жене и социјалне течајеве за жене”.⁸ Почетком маја 1927. године била је основана Женска странка од стране групе интелектуалки које се нису слагале са методама рада Женског покрета.⁹

Након Првог светског рата дошло је до значајне промене око гледишта на женско питање. За време рата, у свим земљама и на свим континентима, жена се показала као стуб енергије способности, издржљивости и умешности; то су све чиниоци којих се жена одрицала у претходним вековима. Управо су сва та одрицања довела до борбе жена за своја права, а најважнија борба била је за право гласа. Своју борбу жена је прожимала кроз политику, устав, штампу, као и усмено предање. Правни положај жене није у целој Европи био нарочито повољан. Када се упореди положај југословенске жене са осталим женама у Европи, он је формално био нешто гори, али не много. Југославија је имала проблем постојања неколико правних система који нису до краја уклопљени за све време постојања Краљевине.¹⁰

Жене су основале у јесен 1927. године чак и странку чије је основна дужност била да се бори за право гласа и законску једнакост.¹¹ Разлози за одбијање режима да се женама да право гласа нису били само шовинистичке природе. Постојао је и оправдан страх да би у том случају порастао утицај клерикалних партија. У сваком случају, све до Другог светског рата ово питање није решено, иако је у доба Народног фронта кренуо нови талас женске борбе. Почетком двадесетих појава феминисткиња, као њихова делатност, представљала је новост у београдској културној средини. Формулисање захтева за женско право гласа од стране једног дела жена привукло је пажњу штампе и периодике. Тако је дневни лист *Време*, у првих неколико бројева од почетка излагања, пратио догађаје везане за женски покрет и женско питање.¹²

Феминизам је у свету, условно говорећи, имао две фазе: у првој, борба за политичка права, тј. право гласа, било је примарни циљ. Феминисткиње

8 Исто, стр. 49.

9 Исто, стр. 51.

10 Пеђа Ј. Марковић, *Нав. дело*, стр 52.

11 Исто, стр 53.

12 Светлана Стефановић, *Нав. дело*, стр. 80.

су захтевале једнака права за све, равноправан положај са мушкарцима, а нарочито право да жене саме одлучују о својим каријерама и начину живота. Након што је уставима и изборним законима било регулисано право гласа жена у многим земљама Европе и света, феминизам се усталио на захтеву за фундаментално превредновање социјалног положаја жене и њене улоге и статуса у економији. Женски покрети оснивани на територији Краљевине СХС (Југославија), и удружени у Феминистичку алијансу (касније Алијансу женских покрета), обједињавали су унутар својих правила једне и друге захтеве.¹³

Алојзија Штеби је 1924. године писала о односу јавности према феминистичким захтевима, као и о ставу самих жена према њима следеће: „Наша земља, за ових неколико година од њеног формирања, није могла да реши ни многобројне проблеме своје унутарње политике, чије је сретно решење главни услов за напредак народа и земље. Због њихове важности за консолидацију и могућност опстанка наше домовине, овим проблемима је обраћена пажња целокупног јавног мњења. Докле год унутрашње прилике у нашој држави не буду заузеле свој нормални ток, неће се моћи очекивати да се публика јако заинтересује феминистичким питањем.” Следеће године А. Штеби је у *Женском покрету* писала да феминисткиње своје захтеве о равноправности истичу на основу резултата „строго научних испитивања о једнакој вредности мушкарца и жене”, који су потврдили да се женске „умне и душевне способности” не разликују од мушких „по квалитету” него по „врсти”. Према њеном мишљењу, тиме што су феминисткиње захтевале „на темељу исте вредности и равноправности” да им се доделе „извесни” послови, оне су признавале: „1. Да нису офанзивне против другог пола, као што се често мисли о феминисткињама. 2. Да теже за органским суделовањем са мушкарцима, на широком пољу политичког, социјалног и културног живота. 3. Да хоће да предузму одговорност (истакнуто у оригиналу – прим. аутора) са мушкарцима за успехе и неуспехе јавног рада”.¹⁴

У југословенском друштву између два рата постепено се развијала свест о нужности (неминовности) признавања женског права гласа и равноправности полова у правном погледу, поред тенденције одређених, пре свега конзервативних, интелектуалних кругова да се очува супремација мушког пола, сужавањем поља женског покрета на социјалну, просветну и културну активност – то јест врсту делатности „примерену” жениној „природи и моралу”.¹⁵

13 Исто, стр. 82.

14 Исто, стр. 83.

15 Исто, стр. 85.

Краљ Александар Карађорђевић је 6. јануара 1929. године суспендовао Устав, забранио рад странака и удружења која су носила племенско или верско обележје, укинуо самоуправу и распустио Народну скупштину. У периоду монархо-диктатуре, до доношења Октроисаног устава септембра 1931. године, био је замро и рад Женске странке, као и Алијансе женских покрета на остваривању бирачког права за жене. Пошто је чланом 55 Устава била унесена одредба да ће закон решити о женском праву гласа, у фокусу феминистичких захтева нашло се поново питање женских политичких права. Тако је 21. новембра била основана *Југословенска жена* – под уредничком палицом др Јелице Нешковић-Вучетић, Вере Јовановић и Радунке Анђелковић-Чубриловић. Лист је постао најгласнији поборник решавања основног женског питања.¹⁶

Почетком тридесетих година главни критичар метода рада и резултата феминистичког покрета био је, дакле, лист *Југословенска жена*, али је извесних размимоилажења било и између загребачког и београдског женског покрета. Загребачке феминисткиње су сматрале да први и најважнији циљ сваке феминистичке организације треба да буде заштита жене „а tout prix”, док су београдске феминисткиње, предвођене Алојзијом Штеби, феминистички покрет виделе као део социјалног покрета који тежи побољшању услова живота свих грађана без обзира на пол (стављајући тако интересе целокупности изнад интереса жене).¹⁷

Сукобљеност југословенских феминисткиња око циљева и задатака феминизма произилазила је, такође, и из стања које је владало у феминистичком покрету изван граница Краљевине. Главни разлог неспоразума и конфузије лежао је и у томе што је једна струја хтела равноправност са мушкарцима на темељу диференцијације полова, „да жена буде што више жена, а мушкарац што више мушкарац”. Та струја је „певала химне материнству” и хтела да реши питање из „перспективе неједнакости”. Друга струја је указивала на чињеницу да се путем диференцијације дошло до неправности и ропства жене и стога је сматрала да треба ићи путем нивелисања полних особина, потчињавањем функција и уплива који долази из полне сфере.¹⁸ Докле год је жена била оптерећена егзистенцијалним проблемима, феминистички покрет и његова акција били су неделотворни како у борби за право гласа тако и у осталим сферама женског питања. У овом периоду ретко кад је женско питање силазило са маргина историјске борбе, али кад би било демаргинализовано, жене би успевале да се изборе за своје циљеве.

16 Светлана Стефановић, *Нав. дело*, стр. 88.

17 *Исто*.

18 *Исто*, стр. 92.

Крајем 1939. године Алојзија Штеби је о политичкој равноправности жене у *Српском књижевном гласнику* писала: „У сплет друштвених питања чије се решавање одлаже под разним изговорима, улазе и захтеви за женину равноправност у погледу њених грађанских дужности и права, њеног положаја у породици и друштву. Између ових захтева феминисткиње стављају на прво место политичку равноправност жене са мушкарцем, сматрајући да ће остале остварити лакше када оне саме постану политички чинилац. Против остварења овог основног захтева праве демократије износе се исти разлози којима су владајуће класе кроз деценије побилјале захтев радништва за политичку равноправност, и чије се све варијанте сабирају под називом 'незрелост'". Уочи Другог светског рата, дугогодишња, челна феминисткиња је у свом тексту користила „левичарску терминологију”: „Напротив, сваки објективни судија новог поретка морао је признати да је остварење радничких захтева скинуло с друштва један комадић оног срамног обележја себичности и надмоћи привредно и друштвено јачих, што заправо даје одувек обележје целоме друштву. Исто искуство имају и жене, када су са својим захтевима продирале кроз политичку делатност”, и осликавала блискост у захтевима двеју потчињених група – феминистичког покрета и радничке класе.¹⁹

Акција за женско право гласа у организацији часописа *Жена данас* била је последњи покушај југословенских жена да добију ово политичко и грађанско право. Будући да је позив био упућен свим женама, женским друштвима, феминистичким, мировним, просветним, хуманим, сталешким и стручним организацијама, јавним радницама и политичким личностима, борцима за права човека – зборови за право гласа по градовима Југославије били су одржавани у организацији или хуманих женских друштва или женских покрета, или пак одбора састављених од представника радних друштава.²⁰

Крајем тридесетих, ратна опасност на глобалном плану, као и промена у унутрашњем политичком животу Краљевине доласком владе Драгише Цветковића, мобилисала је део женских снага око захтева за право гласа. Но, ни у тим одсудним тренуцима, женски фронт није био јединствен. Већина женских друштава у Краљевини се задовољила радом на хуманитарном пољу, па је феминистички покрет остао усамљен у својим покушајима да избори бирачко право. Феминистички покрет није успео, услед сложене социјалне и унутрашњополитичке, као и спољнополитичке ситуације, да се формира као снага која би била способна не само да затражи већ и да изврши промене у друштву, а с друге стране, то исто друштво је било немоћно, због премоћи

19 Исто, стр. 100.

20 Исто, стр. 102.

конзервативне и патријархалне компоненте, да само направи помак и женама да политичка права.²¹

Жена у листу *Време*

Оснивачи листа *Време* су припадали групи радикалних политичара. Међу главним уредницима били су Љуба Поповић, Михаило Живанчевић, Станислав Краков. Лист је био дворски и радикално режимски. Иницијативу за његово оснивање краљ Александар Карађорђевић дао је лично Момчилу Нинчићу. Он је поред Милана Стојадиновића био стварни власник листа. Да би *Време* било на нивоу листа *Политика*, за директора је ангажован Коста Луковић, бивши сарадник *Политике*. После завођења Шестојануарске диктатуре *Време* прелази у руке нове групе такозваних „дворских” радикала и један од првих корака је било смењивање Косте Луковића, да би крајем 1935. и почетком 1936. Милан Стојадиновић преузео власништво над листом. По паду Стојадиновићеве владе *Време* је преоријентисано у владин орган, док је пресудну улогу у преуређењу листа имао Ратомир Сотировић, такође сарадник *Политике*. Лист је обустављен пред Други светски рат, априла 1941. године.²²

Лист *Време* је у оквиру дневне штампе имао рубрике посвећене женама, које су обухватале све могуће сфере њиховог живота. Обично су то били чланци, краћи текстови који су били пропраћени сликама, фотографијама, цртежима, карикатурама. Уреднички се сматрало да се феминизам као један општеприхваћен феномен морао убацити у свакодневицу, где се женско питање не може издвојити из општег друштвеног питања.

Мода и стил

Мода је друштвена форма која је необично отпорна на све привредне и друштвене кризе и ломове. Она егзистира као феномен и у највећој оскудици.²³ Она представља и социјални феномен који је заједнички многим областима људских активности и размишљања, а самим тим и спровођење тих размишљања у креативно дело. Мода и стил су као феномен у великој мери били заступљени у дневном листу *Време*. Њима се посвећивала велика пажња, поготово у модернизацијским токовима који су на велика врата стизали у Југославију. У међуратном Београду велика пажња посвећивала се томе шта је модерно, а шта демодне, јер сам стил и мода који су долазили из Европе и света утицали су на размишљање градских дама. Бити модеран је био си-

21 Исто, стр. 103.

22 www.digitalna.nbrs.rs/sf/NBS/novine/vreme

23 Пеђа Ј. Марковић, *Нав. дело*, стр. 65.

ноним за стил, гламур и лепоту, како одевања тако и тела у целини. Жене су захтевале саме од себе да постану модерне и гламурозне, а модернизацијски токови који су пристизали су им помогли у томе. Потирање старог, а увођење новог, довело је до свеобухватног преображаја жена у међуратној Југославији; тиме су оне добиле снагу да своје борбе које су покренуле, па и оне које још увек нису, спроведу у дело.

Први светски рат је означио прекретницу и у моди, нарочито женској – кратка сукња, јака шминка и буби-копф представљали су заштитни знак Југословенки двадесетих, као, уосталом, и жена широм света. По Нушићевој духовитој опаски, пре рата је све било дугачко: сукња, коса, брак, хаљина... да би после рата све то постало кратко.²⁴ Прва новина која је стигла из Париза била је кратка сукња. Наравно, уз кратку сукњу иде и висока штикла, још један нови модни детаљ. Доминација париске моде је потпуна.²⁵

Прилагодити се актуелним околностима је врло велика ствар, јер све оно што је до јуче играло значајну улогу у животу елегантних жена заборављено је и само важи оно што је битно. Разуме се, да су се Парижанке одмах у томе снашле и створиле су себи тоалету која одговара данашњим приликама.²⁶

Париске модне куће додале су на брзу руку својим јесењим колекцијама ратне вечерње хаљине, чији ће се модели ускоро показати у Лондону и Паризу. Те вечерње хаљине су махом сашивене са дугачким рукавима и направљене су од жерсеја и од вуненог материјала. Широке сукње су потпуно избачене. Из простог разлога што захтевају много више материјала, а услед ратних прилика цене свим моделима су увелико скочиле. Према томе сукње ће бити праве и узана силуета у моди. Ове хаљине махом су намењене за вечере, а како данас свет најрадије прима у своме дому, то ће овакве хаљине бити највише ношене по приватним кућама. Сем увек елегантне црне боје, ове тоалете биће израђене у тегет, тамносивој, браон, мов и љубичастој боји и биће оживљене дискретним везом, за разлику од раскошних вечерњих модела, који су пре неколико недеља били приказани у Паризу, у јасно плавим и живим ружичастим бојама.²⁷

Интересантно је да у новим колекцијама преовлађују вечерњи модели са рукавима и са незнатним деколтеом. Разуме се, да су те хаљине намењене за мање изласке, за позориште и за вечере по ресторанима. Свилене блузе од скупоченог материјала носиће се са дугачким црним сукњама од вунених тканина или у ансамблима, где су сукње и болеро сашивени од вуненог материјала. Такве блузе закопчане су до

24 Светлана Стефановић, *Нав. дело*, стр. 141.

25 Пеђа Ј. Марковић, *Нав. дело*, стр. 66.

26 *Време*, 24. септембар 1939, стр. 18.

27 *Исто*, 1. октобар 1939, стр. 18.

грла као и поподневне хаљине.²⁸

Све што је било сувишно на тоалети једне Парижанке, нестало је. Она се сада облачи једноставно, пазећи да њен капут као и хаљина буду топли, zgodни за ношење, а ипак елегантни.²⁹

Једноставност која је пристигла из Париза, а уједно и елеганција, на велика врата је ушла у свакодневни живот наших жена. Оберучке прихваћена париска мода довела је до стилске еманципације како у међуратној престоници тако и у целој држави.

Даме мањих држава, па и оних културнијих и већих, управљају се, углавном према моди Париза и Лондона... Практична и елегантна савремена дама, међутим, ствараће и, такозвану 'моду према приликама'... Код нас, хвала Богу влада и ред и када је то тако, треба ли и смемо ли ми нашим дамама да пружимо ратну моду? Свакако не. Истина је, да треба бити скромнији у садашњим тоалетима с обзиром да уживамо у миру, који нам пружа наша неутралност, зашто онда да трчимо за ратом и ратном модом.³⁰

Свака се жена ревносно припрема за излаз и улаже сву умешност и вештину да би у друштву што лепше изгледала. Али од велике је важности и сутрадан изгледати лепо и свеже, макар се спавало само неколико сати, и пробудити се без трагова умора, ошамућености и главобоље, бистрих очију и еластичног и лаког тела.³¹

Највише акцената бацано је на париску моду. Међутим, поред ње, у највећој мери била је заступљена и мода која је доживљавала експанзију и у другим државама Европе, па и света. Такође, уредници листа су писали и о моди у свим деловима Југославије, пишући понајвише о етно стиловима, који су и даље били заступљени, у мањој или већој мери, у зависности од географског подручја државе. Југословенска жена, без обзира на модернизацијски ток, није у потпуности одступала од етно стила. Прихватајући новине, на врло суптилан и једноставан начин је успевала да их имплементира у етно класику.

За последњих неколико година у Немачкој се знатно повећало интересовање за модну индустрију, која се стално развија. Нарочити развитак модне индустрије запажа се у Франкфурту на Мајни, где се стално постављају и решавају нови задаци у погледу моде. Пошто, услед ратног стања, Немачка оскудева у извесним сировинама, најглавнији задатак који поставља ратна модна индустрија јесте набавка нових сировина, или замена старих.³²

28 Исто, 8. октобар 1939, стр. 18.

29 Исто, 15. октобар 1939, стр. 17.

30 Исто, 12. новембар 1939, стр. 12.

31 Исто, 4. фебруар 1940, стр. 17.

32 Исто, 18. фебруар 1940, стр. 18.

Америчка мода постаје практична – уз тај мото лансиране су нове огрлице. Не од злата, сребра, платине или бисера, већ од оних ствари које се повлаче по фијокама свакога домаћинства. Запушачи и „капице” од флаша, калеми од вунице, конца, алатке, дршке од пакета – све је то, од једном, постало употребљиво. Утисак је одиста сензационалан, али комично-сензационалан. Остаје само још отворено питање да ли су те огрлице више практичне и што су комичне или комичност превазилази практичну страну.³³

Фонд београдских кројача и кројачица женског одела за приређивање модних ревија пријатно је изненадио многобројну публику. Овогодишња пролећна и летња модна ревија наших домаћих мајстора изнела је неколико десетина модела ванредно успешних, и у оквиру једне савремене ревије. Први пут београдски кројачи и кројачице дали су тон својој ревији, који би их потпуно репрезентовао свуда у иностранству, како по организацији посла, тако исто по призиваним моделима. На јучерашњој модној ревији могло се запазити, да је Париз још увек велики инспиратор. Директно, путем журнала, домаћи мајстори успели су да се обнове и учине да њихова модна ревија свакако представља израз данашње и сутрашње моде. Њихов успех могао се осетити у избору материјала, по кроју и ванредно лепој изради. Велики салони дали су низ лепих модела, али зато ни мали салони нису у томе ништа изостали.³⁴

Модни дизајнери и креатори су прави уметници који су своје идеје кроз примену дизајна, естетике и природне лепоте на одећи и обући успешно реализовали. Они спроводе одређене врсте истраживања модних трендова и тумаче их за своје потрошаче, на начин који је прилагодљив свим циљним групама.

Кроз одређене примере, покушала сам да направим једну модну паралелу између европске и светске моде. Разни модни правци одјекнули су у Југославији, поготово у већим градовима државе. Мода и стил су стизали из свих праваца Европе и света. Лист *Време* је са великом пажњом писао о томе. Модне промене у разним областима су довеле до промене и културе у целисти. Ушавши на велика врата, модернизацијски ток је имао једну од круцијалних утицаја у промени жене и њене борбе за своја права и егзистенцију.

Култура и уметност

Дневни лист *Време* је на својим женским странама покривао и културу и уметност, тј. догађаје као што су изложбе, концерти, филм, музика, као и друге свечаности из ове бранше. Уметношћу се сматра људска делатност која има за циљ да стимулише људска чула, људски ум и дух. На уметност и

33 Исто, 22. фебруар 1941, стр. 4.

34 Исто, 17. март 1941, стр. 7.

културу се преносе емоције и идеје. Уметност је неодојива од културе и у суштинском смислу је јединствена са њом. Она је и сама дата културом.

Њујорк, августа. – О грандиозној међународној изложби у Њујорку 1939 године, било је много пута речи у *Времену*. О нашем павиљону још није писано, мада заслужује специјалну пажњу и спада у ред најлепших, најинтересантнијих и најуспелијих. Умолили смо стога једнога од посетилаца изложбе, г. Стојана Врловића новинара да, специјално за наше читаоце, прикаже наш павиљон.³⁵

У суботу, 23 септембра гостује у Народном позоришту наша прослављена земљакиња, првакиња њујоршке опере Метрополитен – гђа Зинка Миланов-Кунц, која ће наступити у насловној партији новоопремљене опере *Турандот* од Пучинца. Ово ће бити уједно и последње гостовање у нашој престоници, пред скори полазак у Америку.³⁶

Жена и живот

У склопу дневног листа *Време* излазиле су и странице посвећене жени и њеној свакодневици и животу уопште; обухватало је све сфере: моду, музику, козметику, посао, еманципацију, уметност, културу и разно. Поред заступљености жене у матичној држави, писало се и о женама из читавог света. Колаж женских страна био је шаролик. Ово поглавље нам даје најбољи увид у то на који начин се жена третира у периоду пред Други светски рат и како се о њој писало, тј. у каквом је светлу она била приказана. Одређеним примерима, покушаћу да прикажем о чему је овај дневни лист све писао.

У другој половини прошлог века жена је слободније закорачила у многе друштвене активности, чија су јој врата пре тога била затворена. Жена је постала научник, постала је равноправни делатник човеку на многим линијама, постала је и уметник. Пуна појава жене у ликовној уметности може да се веже за развој и правац импресионистичког сликарства. Данас она представља у уметности озбиљног трудбеника и дораслог такмаца уметничком стварању мушкарца... Жена има право и може данас потпуно самостално, доследно својим уметничким схватањима да се изживљује у овом уметничком делању. Данас не постоји више у уметности женских и мушких проблема, постоје само уметнички проблеми...³⁷

Савремени живот у својој пословној разгранатости отворио је велики административни апарат. Читаве војске чиновника раде у њему и живе од њега. Велики део тих чиновника су жене. Уопште, данас као да преовладава жена у администра-

35 Исто, 9. август 1939, стр. 12.

36 Исто, 6. септембар 1939, стр. 10.

37 Исто, 5. март 1940, стр. 10.

тивном канцеларском послу, за који треба више пажљивости него снаге. Пре сто година наше прамајке нису могле себе да замисле на раду у некој канцеларији. Данас људи у тој појави виде нешто сасвим обично, нормално, чак и разумно. Жена је самостална, дакле, она је данас и чиновник. Али, зачудо, велики је број жена малих чиновника, док су крупне и одговорне чиновничке положаје још увек задржали, с малим изузетком, мушкарци...³⁸

Осми и десети пододбор Црвеног крста у Београду прихватили су иницијативу Обласног одбора, да се у Београду оснују радионице за израду рубља и другог потребног веша за болеснике и рањенике за случај рата. Радионица осмог пододбора је још у раду, а радионица десетог пододбора јуче је завршила рад. Потпретседница гђа Даница Сисојева која је руководила овом радионицом предаће Обласном одбору све израђене ствари, које ће се чувати у магацину Црвеног крста...³⁹

Добра кухиња – Парадајз са пиринчом – Узмите шест крупних парадајза, отсеците при врху поклопац, издубите их, а затим их са 30 грама бутера ставите да се пропрже 10 минута. Пустите да се охладе. У међувремену направите фил са остатком меса, које сте исецкали и пикантним сосом који сте правили као запршка, у коју сте ставили шољу супе и кашику милерама. Са месом и сосом напуните парадајз, затворите малим поклопцем и поређајте их на чинију, у коју сте ставили скуван пиринч, добро зачињен.⁴⁰

Модне вести – У јако хладне дане носи се два пара рукавица: први од беле ангори вунице са манжетном, а преко њих рукавице од беле јагњеће коже. Оне које не воле зиму усвојиле су једну практичну моду: капу, рукавице и камашне од угасито мрке ангори вуне. Ове зиме и пролећа уместо кожних, носиће се појасеви од метала: фини испреплетени ланац, исто тако лепо пристаје уз сваку хаљину, као и са џемпером.⁴¹

У једној познатој београдској електро-механичарској радионици међу радницама примећена је и једна млада девојка. Она седи удубљена у свој посао и обавља га са великом пажњом и спретношћу. То је уједно и једина жена у Београду која се лагала тог прецизног заната, иако он највише одговара женским рукама и женским способностима...⁴²

38 *Исто*, 6. април 1940, стр. 10.

39 *Исто*, 15. март 1940, стр. 10.

40 *Исто*, 30. октобар 1940, стр. 11

41 *Исто*, 9. фебруар 1941, стр. 16.

42 *Исто*, 22. септембар 1940, стр. 12.

Лидија Ираклиду у *Времену* пише:

Као што је већ било говора нос доминира целим лицем и према томе се његовој шминки и нези мора посветити нарочита пажња. Даме са широким носевима морају нос пудерисати тамнијим пудером, него ли образе, чело и браду. Дуж носа се може ставити једна бразда светлијег пудера, али крајеви и ноздрве морају бити прекривени загаситијим пудером. На овај ће се начин обим носа привидно смањити и скратити. Бели пудер велик је непријатељ сваког ружног и неправилног носа...⁴³

В. Л. је писала: „Поље уметничког рада југословенске жене сваког дана постаје све шире, и њена делатност у свим гранам уметности је изразитија. Данас, када се говори о жени као уметници, мора се говорити или писати после доброг и дугог размишљања. Тек тада се може донети суд, који мора бити у суштини правилан и тачан, и да одговара у пуној хармонији са личношћу и њеним делима о којима је реч. Од светског рата до данас наша жена се у уметности нагло развијала и данас, она стоји упоредо поред својих мушких другова на свима јавним изложбама и приредбама. У савременој југословенској уметности на пољу скулптурства истакнута фигура је свакако гђа Вука Велимировић, која је већим делом живела и стварала у Паризу. Тамо је постигла завидан успех међу првим уметницима. Њено име је познато не само код нас и у Француској, већ и у Европи...⁴⁴

Наша жена у трговини – Тешке животне прилике, које су настале после великог рата затекле су нарочито велики број наших жена неспремних за сваки самостални рад. А кад се узме колико је остало удова са нејаком децом, колико женске деце без родитеља. Све то без спреме, немоћне да се упусте у ма какав самосталан посао. Женски покрет у нашим крајевима свакако је појава новијег времена... Привредне појаве измениле су из основа данашњи социјални живот у сваком погледу. И баш та промена нагнала је жену да се упусте у борбу, улила јој је жељу да постане самостална. Да зарађује свој насушни хлеб... Велики број жена запослених у индустријама, предузећима, министарствима и другим установама, свакако је појачала индивидуалну свест наше жене...⁴⁵

43 *Исто*, 15. децембар 1940, стр. 10.

44 *Исто*, 14. јули 1940, стр. 12.

45 *Исто*, 17. јануар 1941, стр. 13.

Извори и литература

ИЗВОРИ

1. „Време”

www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/vreme

ЛИТЕРАТУРА

1. Стефановић, Светлана, *Женско питање у београдској штампи и периодичи 1918–1941*, Београд 2000 (магистарски рад).
2. Марковић, Пеђа Ј., *Београд и Европа 1918–1941. Европски утицаји на процес модернизације Београда*, Београд 1992.
3. Милановић, Јасмина В., *Женско друштво (1875–1942)*, Београд 2020.
4. „Domaćica“ – organ Beogradskog ženskog društva i njegovih podružnica (1921–1941) / Svetlana Stefanović U: *Istorija 20. veka* (Beograd). God. 16, br. 1 (1998), str. 83–92;
5. Женска друштва и женски идентитети у Србији током 20. века / Ивана Пантелић, Љубинка Шкодрић, Светлана Стефановић. У: *Жене на тлу Србије*. – Београд : Хераеду, 2021, стр. 244–291.
6. Јоргић, Кристина, *Питање еманципације жена у Југославији (1918–1948)* : (докторска дисертација), Нови Сад 2021.

Tamara Filipović

*“Women’s View” (Ženske strane) in the newspaper Vreme
(September 1939 – March 1941)*

Abstract

Starting from the desire to show how women’s views were presented in a daily newspaper, especially in the period before the Second world war, which represented a global turning point, we came to but one small step towards approaching the feminist struggle. In addition to periodicals and the press, there were also women’s associations that were organized for the purpose of social and national welfare; they received the support of the public and all social strata. For this reason, we must emphasize that the women’s struggle was so strong that it penetrated all spheres of private and public life. Through women’s associations, the activities of those heroines were directed primarily towards the social struggle for the entire community. The female views were equally represented since the beginning of the Kingdom of SCS in 1918. The most visible change regarding women in public opinion took place through the press. Women’s emancipation and the women’s issue, on the one hand, kept pace with the world and European modernization trends, and on the other hand, that traditional culture was still present which still put the women’s issue on the margins of the solution. Those two oppositions depict and characterize the women’s issue and the

perception of it in the Belgrade and Yugoslav press. While they participated in the longest revolution, women have, in many ways, managed to ameliorate their position. That revolution is still going on. This way they encouraged some new generations to partake in an even greater feminist “fight”..

Тамара Филипович

*«Женские страницы» в газете «Време» (Время)
(сентябрь 1939 г. — март 1941 г.)*

Краткое содержание

Начав с желания показать, как женские страницы были представлены в ежедневной газете, особенно в период перед Второй мировой войной, которая в остальном представляла собой глобальный поворотный момент, мы пришли лишь к одному маленькому шагу к приближению к феминистской «борьбе». Периодические издания и печать, а также женские объединения, организованные в целях социального и национального благосостояния, оказывали максимальную поддержку борьбе за эмансипацию женщин. По этой причине мы должны подчеркнуть, что женская борьба была настолько сильна, что проникла во все сферы частной и общественной жизни. Через женские объединения деятельность этих героинь была направлена прежде всего на социальную борьбу за все общество. Женские страницы были представлены одинаково с момента создания Королевства СХС в 1918 году. Наиболее заметное изменение женского общественного мнения произошло через прессу. Эмансипация женщин и женский вопрос, с одной стороны, шли в ногу с мировыми и европейскими тенденциями модернизации, а с другой стороны, еще присутствовала традиционная культура, которая все еще ставила женский вопрос на обочину решения. Эти две оппозиции изображают и характеризуют женский вопрос и его восприятие в белградской и югославской прессе. Участвуя в самой продолжительной революции, женщины во многом преуспели в улучшении положения, к которому они стремились; эта революция все еще продолжается. И поэтому таким образом они поощряли и поощряют некоторые новые поколения к еще большей и напряженной феминистской «борьбе».